

TOPRAK ANA ROMANINDA OTOBİYOGRAFİK BELLEKİN SUNUMU VE HATIRALARIN DUYGUSAL ARİTMETİĞİ *

Gökhan Reyhanogulları**

Özet: Aytmatov, diğer eserlerinde olduğu gibi, *Toprak Ana* romanında da insanın yaşam mücadelesini anlatır. Bu eser, savaşın yaratmış olduğu büyük yıkımlara rağmen, insanın yaşama tutunmasının en yalın metinsel halidir. İnsan hayatını her şeyden üstün tutan yazar, insanın ontolojik anlamda var olma savaşını gözler önüne serer. Bunu, sesini teslim ettiği Toprak Ana'nın diliyle ve bu var olma savaşını veren Tolgonay'ın hatıralarıyla yapar. Bu sebeple romandaki yapısal anlatı, otobiyografik bellek ile gerçekleştirilir. Hatıraların ortaya çıkışında ise duyguların etkisi de önemli bir rol üstlenmiş olur. Böylece karakterin yaşamı eşliğinde bütün anlatılmak istenenler birinci kişi eliyle verilmiş olur.

Anahtar Kelimeler: Cengiz Aytmatov, Savaş, Otobiyografik bellek, Hatıralar, Duygular, Yapı, Tema.

THE PRESENTATION OF AUTOBIOGRAPHICAL MEMORY AND THE ARITHMETIC OF EMOTIONAL RECOLLECTIONS IN THE NOVEL OF TOPRAK ANA

Abstract: Aytmatov, as well as other works, in his novel of *Toprak Ana*, describes the struggle of human life. This work is the most simple textual in terms of adhesion of human life although the great destruction has been created by the war. The author, who keeps superior human life above all things, reveals the man's struggle for existence in the ontological sense. He makes it with the language of *Toprak Ana* which he delivered his sound and with memories of *Tolgonay*, who has struggle of existence. For this reason, the structural narrative in novel is performed by autobiographical memory. The impact of emotions have important role in the emerging of memories. Thus, all the meanings with the character life are given by the central character narrator.

Keywords: Cengiz Aytmatov, War, Autobiographical memory, Recollections, Emotions, Structure, Theme

GİRİŞ

“İnsanlar Savaşmadan Yaşayamaz mı Diyorsun Tolgonay”

(*Toprak Ana*, s. 80)

* Bu makale, Cengiz Aytmatov ve Türk Uygarlığının Rönesansı Uluslararası Kongresi'nde (24-25 Mayıs 2012, Bişkek-Kırgızistan) sunulan aynı başlıklı bildirinin genişletilmiş halidir.

** Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı.

İlk insan Hz. Adem'den beri, var oluş itibarıyla insanoğlu, düşünceleri, duyguları, tutkuları, ihtirasları ve yaşam içinde bir yer edinme mücadelesini kendi varlığında barındırmış ve bugüne getirmiştir. Habil'in Kabil'i öldürmesinden bu yana da insan acı çekme olgusunu ve bunu dile getirmenin ihtiyacını hissetmiştir. Henüz dünyada yer kapma mücadelesinin olmadığı ve politik çıkarlar doğrultusunda yeryüzünün paylaşılmaya başlanmadığı bu vakitlerde dahi, acı ve ölümle tanışan insanoğlu, milyonlarca yıl geçmesine rağmen bu değişmez gerçekle sürekli karşı karşıya kalmıştır. Doğayı ve özellikle insan tabiatını müthiş derecede tahrip eden savaş olgusu bu acı çekme gerçeğinin en büyük parçası olmuştur. Dünyayı paylaşamayan insanoğlu mütemadiyen savaş halinde olmuş ve telafisi mümkün olmayan yıkımlara sebep olmuştur. Kapanmaz yaralar açan bu savaş gerçeği Cengiz Aytmatov'un anlatılarının ana izleğini oluşturmuştur. İnsana ve insanın manevi özüne seslenen yazar, bütün olumsuzluklara rağmen insanı, en temiz, en saf haliyle ve iyiliğe inanmış olmanın onuruyla verir. Aytmatov'un anlatılarında insani öz, her şeyden önce toplumsal değerlerin yüceltilmesiyle paralellik gösterir. Böylece bireyden topluma ve oradan evrensele ulaşma çabası Aytmatov'un bütün eserlerinde görülür. "Hayatı, yüzyılların birikiminin ve çağının genel geçer değerlerinin alt üst edildiği bir devirde geçen Cengiz Aytmatov'u bir birey ve çağından sorumlu bir yazar olarak yüklediği rolü eserlerinde aksettirebilen nadir bir şahsiyet olarak kabul etmek"¹ bu evrenselliğe ulaşmanın amaca ulaştığını gösterir. Evrenin neresinde olursa olsun herhangi bir insanın özüne seslenebilme başarısını yakalayan yazar, "kalemimi, değerlerin yaşatıldığı bir dünya tasarımı kurmak, insanın evrensel sorunlarını işlemek için kullanır."² Evrensel anlamda bu denli öneme sahip olan yazarın milli kültür bağlamında düşünüldüğünde de tartışılmaz bir öneme sahip olduğunu vurgulamak gerekir. "İnsanlık tarihine dikkatle göz atacak olursak, aynı kökten olan Türk-Moğol milletinin arasından bu zamana kadar şan ve şöhret ile dünyaca tanınan Cengiz adlı ünlü iki insan çıkmıştır. Bunlardan birisi, Avrasya tarihine hafızalardan hiç çıkmayacak kadar iz bırakarak, Sarı denizden Adriyatik denizine kadar olan uçsuz bucaksız bölgeyi kılıcın çalımı, mızrağının ucu ile boyun eğdiren Cengizhan'dır." diyen Kalık İbraimov, ikincisinin ise "insanın iç dünyasının gizli saklı sırlarını açarak, hayata iyilik, temizlik ve güzellik ışıkları saçan, ustacılığıyla yaratıcılığına bütün dünyanın sevgisini kazanan, uzun yıllar varlığını sürdüren Kırgız milletinin müstesna evladı, halk kahramanı ve akademik yazarı Cengiz Aytmatov"³ olduğunu vurgulayarak yazarın önemini belirtmiş olur.

Aytmatov'un ilk romanı olan *Toprak Ana*, bu evrenselliğe ulaşmış eserlerden birisidir.⁴ Bu eserde daha önce de vurguladığımız gibi yazarın eserlerindeki ana izlek olan savaş ve onun yarattığı tahribat bütün çıplaklığıyla karşımıza çıkar. Savaşın insanı ve insanlığı yok edici, yıkıcı tarafını bütün boyut-

larıyla gözler önüne seren yazar, bir ailenin dramatik ve hatta trajik öykünden toplumsal boyuttaki kaotik ve travmatik durumunun acı gerçeğini ortaya koyar. “Dünyayı cehenneme çeviren ve insanlarla beraber tüm doğayı ve canlıları da tehdit eden savaşları, maddeleşmiş ruhların duyumsuz iştihasının bir sonucu olarak değerlendiren”⁵ Aytmatov, böylesi bir gidişin mutlak surette durdurulmasını ister. Bütün varlığıyla ve samimiyetiyle sözünü emanet ettiği Toprak’ın diliyle savaşırsız bir dünya arzu eder. Toprak Ana, bütün sesiyle arzusunu haykırır: “Kan dökmeyin! Ben toprağım. Bana bakın. Hepinize yeterim ben..” (Aytmatov, 2010:80)

1. YAPISAL DÜZLEMDE ANLATI TEKNİĞİNE PSİKOLOJİK BİR BAKIŞ

“Hatırlamaya çalış, her şeyi ta başından bir bir hatırla Tolgonay”

(Aytmatov, 2010:8)

“Anlat Tolgonay, seni dinliyorum, bugün senin günün”

(Aytmatov, 2010:32)

Her edebi eser, belirli bir anlatı düzleminde vücut bulur. Yazar bu anlatı düzlemini kendini ve anlatmak istediğini tam anlamıyla ifade edebilmek için uygun teknikler geliştirir. Her anlatının, onu yaratandan izler taşıyacağı da muhakkaktır. “Romancı esasen kendi hayatını başkasına mal etmesini bilen, yerine göre kendinde başkasını anlatmayı başarabilen insandır. Kısacası roman sanatı, şiir kadar olmasa da bir “ben” sanatıdır.”⁶ Bu sebeple *Toprak Ana* romanının da bir biyografik temelden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Çünkü Aytmatov, savaşı ve onun getirdiği yıkımları en canlı haliyle yaşamıştır. Aytmatov, “savaşın sadece Kırgız halkını değil, nice insanların hayatına mal olduğunu, beraberinde açlık, kıtlık ve ahlaki sefaletler getirdiğini, toplumu derinden sarstığını söyler.”⁷ Henüz on dört yaşındayken böylesi bir savaşı yaşayan yazar, babasını savaşa kurban vermesi, annesinin bir başına kardeşleriyle yaşam mücadelesi vermiş olması gibi aile hayatından izler bu romana yansımıştır. Nitekim yazar, bu eseri anne ve babasına ithaf etmiştir: “Babam Törekül Aytmatov, bilmiyorum mezarın nerededir. Bunu sana sunuyorum. Anam Nahima Aytmatova, biz dört kardeşi sen yetiştirdin. Bunu sana sunuyorum.” (Aytmatov, 2010:5) Bu sebeple baba Törekül’ü Suvankul; anne Nagima Aytmatova’yı da Tolgonay olarak kabul etmek pek de yanlış olmaz.

Böylesi biyografik bir alt yapısı olan bu eser de aslında “otobiyografik anlatım tekniği”nin olanaklarıyla okura sunulmuştur. Çünkü burada “anlatan ile anlatılan aynı kişidir.”⁸ Tolgonay kendi hikâyesini kendisi aktarmıştır. Tolgonay, bunu, yaşantılara anlam veren “duygular” ve bu yaşantıların birikimli şekilde saklanmasıyla ilgili olan “bellek” aracılığıyla yapar. “Yaşantıların saklan-

dığı ve geri getirildiği bellek yapısı, otobiyografik bellektir.”⁹ Çünkü insanoğlunun varoluşsal sürecini ve bu süreçteki konumunu bu iki kavramın yardımıyla açıklayabiliriz. Nitekim esere baktığımız zaman, bunu Tolgonay’ın yaşantısını aktarmaya başlaması, yaşadığı duyguların, belleğinde sakladığı hatıraların bir bir geri getirmesiyle gerçekleştirir.

Eserin anlatım tekniğinin ortaya çıkmasında duyguların önemli bir yeri vardır. “Çünkü duygular, yaşantılarımıza eşlik eden, onlardan etkilenen ve onları etkileyen önemli psikolojik bileşenlerden birisidir.”¹⁰ Söz konusu yaşantılar, belleğe kaydedilirken duyular ve anılar arasındaki ciddi bağlantılar ortaya çıkar. Bu da demek oluyor ki “duygular, otobiyografik anılar ve benlik arasında karşılıklı belirlenimci bir etki söz konusudur.”¹¹ Nitekim Tolgonay, duyguları bağlamında anılarını açığa çıkardıkça, bellek kendini daha da belirgin hale getirerek söz konusu Tolgonay’ın bütün yaşantısını öğrenme imkânı doğuruyor. Böylesi bir durumun varlığı “otobiyografik bellek”¹² kavramını karşımıza çıkarır. Tulving’e göre genel itibarıyla iki çeşit bellek vardır. Biri anısal (episodic) bellek, diğeri ise semantik (semantic) bellek’tir. Anısal bellek, yaşanmış olayların yer ve zaman bilgisiyle saklandığı bellektir; semantik bellek ise dünya hakkındaki sembolik bilgilerin saklandığı bellektir.¹³ Dikkat edildiğinde eserdeki anlatıların ortaya çıkması, Tolgonay’ın tamamen “anısal bellek”inin varlığı sayesinde. Çünkü Tolgonay, bütün yaşantılarını, anısal düzlemde yer ve zaman bilgisiyle geri çağırarak, tekrar yaşamak ve sistemli olarak bütünleştirmek koşuluyla okuyucuya sunar. Böylesi yaşantıya dayalı olan kişisel anı belleklerine “otoneotik bellek” denilmektedir. “Otoneotik bellekte insanlar çoğunlukla büyük bir canlılık, zengin duyu ve algısal ayrıntılarla geri çağırışım yaparlar. Bu da kişide, anıyı hatırlarken olayı yeniden yaşama hissi yaratır.”¹⁴ Söz konusu eserde Tolgonay, anılarının ışığında geçmişteki bütün yaşantısını, acılarını, yıkımlarını yeniden yaşamıştır. Bu durumda da hissettiği duygular, sürekli birbirini etkiler ve karışık duygulanmalar yaratır. Örneğin Tolgonay, oğlu Kasım ile Aliman’ın birlikte inşa etmeye çalıştıkları evin halini gördükçe geçmişte yaşadığı acıları yeniden güçlü ve canlı bir şekilde yaşar.

Otoneotik bellek, aslında otobiyografik bellekteki anı çeşitliliğinden birisidir. Bunun yanı sıra araştırmacılar başka otobiyografik anı tanımları da yapmışlardır. Bunlardan birisi de “özgül veya jenerik anı”dır.¹⁵ Özgül otobiyografik anı, belirli bir olaya dair detayları içerir. Buna karşın jenerik anılar ise daha az detay içerir. Daha fazla detay içermenin anıyı yeniden yaşama ve anının duygusunu yaşama üzerinde etkili olduğu söylenebilir.¹⁶ Buradan hareketle Tolgonay’ın anlatımında bu iki anı çeşitlenmesine dair örnekleri bulmak mümkündür. Özgül otobiyografik anıya Maysalbek’ten gelen telgraf ve sonrasında tren istasyonunda yaşananları örnek verebiliriz. Tolgonay, tren istasyonundaki sahneleri mütahiş ayrıntılarla verir. Hiç durmayan trenin penceresinden Maysalbek’in “Ana-

aa! Alimaaaan!” (Aytmatov, 2010:63) diye inleyen sesi ve bir anlık görülen yüzü tarifi imkansız acıların ortaya çıkmasına ve bunların bütün detaylarıyla verilmesine sebep olur. Jenerik otobiyografik anıya ise Tolgonay’ın, Aliman ile Çoban’ın ilişkisini anlatması örnek verilebilir. Tolgonay, bunu anlatırken neredeyse üstün körü geçer ve hiçbir ayrıntıya yer vermez. Böylesi bir durum, bu anın yeniden hatırlanması ve yaşanmasının istenilmemesinden kaynaklanır. Otobiyografik bellekten anıların ve duyguların sunumu “alan perspektifi” denilen yöntemle de yapılabilir. Bu perspektif, orijinal bakış açısından toplanan birinci elden görüşe dayanır; bu sebeple anılar daha canlı anılardır.¹⁷ Böylece yarattığı duygulanma alanı daha etkili olur. Tolgonay’ın bütün anıları alan perspektifi içinde verilmiştir. Çünkü anılar birinci elden anlatılmıştır.

Aslında duygu ile bellek arasındaki ilişkiyi inceleyen sistemlerin varlığı da söz konusu olduğundan bunlar teker teker ele alındığında, anlatının her birinden izler taşıdığı görülür. Bunlardan ilki “benlik bellek sistemi (self memory system)” dir.¹⁸ Bu sistemde “duygusal içeriklerine ve birbiriyle bağlantılarına göre bir araya getirilen yaşam döngüleri giderek daha soyut temsiller haline dönmeye başlar. Bu etkileşim sonucunda yaşam öyküsü şeması (life story schema) oluşur. Bu yapı, kişinin kendini temsil ettiğini, kendini anlattığını düşündüğü, yaşantılarını özetlediği bir öyküsüdür.”¹⁹ Nitekim Tolgonay’ın yaptığı da tam budur. Hiyerarşik olarak art arda anlattığı olaylar sonuç itibarıyla kendi yaşam öyküsünü ortaya çıkarır. Genç kızlığını, evliliğini, çocuklarının doğumunu, büyüüp savaşa katılmalarını ve hepsini teker teker kaybetmesini ve buna paralel olarak yaşadığı bütün acıları, yani yaşam öyküsünün bütün detaylarını anlatır.

Bir diğer sistem de “çağrışımsal ağ kuramı (associative network theory)” dir.²⁰ Bu yaklaşıma göre belli bir duygunun aktive olması, bellek sisteminin o duyguyla bağlantılı olarak ortaya çıkmasına neden olur. Dolayısıyla kişi hissettiği gibi düşünmeye veya düşündüğü gibi hissetmeye ve sonuç olarak buna göre hatırlamaya başlar. Böylelikle “travmatik anı”lar ortaya çıkar. Travmayı hatırlatan her türlü ipucu, travmatik anıya dair düşümlerin aktive olmasına ve bu anıyla ilgili bağlantılar boyunca yayılan aktivasyonla olayın aynen yeniden yaşanmasına neden olur.²¹ Böylesi bir durum, Aliman için tam anlamıyla örnek verilebilir. Kasım ile Aliman’ın birlikte ömürlerini geçirmeyi hayal ettikleri ev, çağrışımsal olarak Aliman için travmatik bir simgedir. Simgeler düzleminde yarım kalmış hayatları ve hayalleri temsil etmesi bakımından her ne kadar travmatik değer olsa da Aliman için yarattığı travmatik çağrışım, onun kocasının ölümünü defalarca yaşamasına sebep olur. Şüphesiz bu çağrışım anlatıyı gerçekleştiren Tolgonay için de geçerlidir.

Duygular ve otobiyografik bellek aracılığıyla yapılan bu sunuşun yaşanan olayların yoğun canlı duygularla birlikte iç içe verilmiş olması, okuyucuda aynı

canlılık ve samimiyette etkiler bıraktığı söylenebilir. Duygulara, benliğe, otobiyografik zihinsel sürece, çağrışımlara dayanan bu hatıralar, basit bir geri dönüş olmaktan öteye Tolgonay'ın yaşam öyküsünün ilk günlük tazeliğe ortaya çıkmasını sağlamıştır.

2. DUYGULARIN TEMATİK İZDÜŞÜMÜ

İnsanın, birey olarak varoluş düşüncesi Kierkegaard'ın "Ben kimim?" sorusuyla başlar. Bu soru ile insana ve onun varlığına yönelen bir felsefi akım ortaya çıkar: Varoluşçuluk. "Bu felsefi akım insana genel olarak varlık değil, birey olarak varlık gözüyle bakmıştır. İnsana soyut bakışın yerine, somut ve ferdi bir bakış ile, dış dünya gerçeği yerine insanın iç gerçeğine yönelmeyi esas almıştır."²² 20. yüzyılın ilk yarısında dünya genelinde yaşanan büyük buhranlar, savaşlar, sosyo-ekonomik olumsuzluklar insanı içinden çıkılmaz bir bunalıya sürüklenmiştir. Böylesi bir dönemde,

"Varoluşçuluk, kökeninden kopmuş (...), temelini yitirmiş, geçmişe, tarihe güvenini kaybetmiş (...), toplumda yabancılaşmış (...), mutsuz, huzursuz insan varlığını dile getiren bir felsefe olarak ortaya çıkmıştır. Bu felsefe, daha çok toplum içinde yaşayan bireyin tehdit altında olduğu (...), günümüzle gelenek arasındaki bağlantının koptuğu (...), insanın manasız bir varlık haline geldiği, kendi kendini yitirmek tehlikesinin baş gösterdiği yerde ortaya çıkar. Özellikle savaş ve bunalım ertesi yıllar bu çıkışın keskinleştiği, göze batığı dönemdir."²³

Böylesi bir insanlık portresi çizen Sartre, "varoluşun, özden önce geldiğini" dile getirir.²⁴ Bu düşünceden yola çıkarak, insanın tarif edilmesi, onun tanımlanması ve yaşamadan özünü bulmasının mümkün olmadığını söylemek gerekir; çünkü özüne kavuşmayan bir insanın ne olduğu üzerine yorum yapmak, birey kavramını ortadan kaldırır ve birey yaşamın dışına itilmiş olur.

Cengiz Aytmatov da böylesi bir savaşı, savaş sonrası bunalan dünyayı ve böyle bir dünyada köklerinden koparılmış insanın yaşamını en canlı şekilde yaşayan ve onu en derinden hissedenerlendendi. *Toprak Ana* romanı bu hissiyatın doğurduğu bir metindir. Bu metin, savaş sonrası, yaşamın temelini yitirmiş, mutsuz, huzursuz, ontolojik anlamda var olma savaşını kazanamamış, kendi kendini yitirmek tehlikesiyle baş başa kalan insanların yaşamlarını anlatır. Eserin karakterleri, acıyı, ayrılığı, yalnızlığı, özlemi, yitirilmişliği, terk edilmişliği ve ölümün en acımasız halini hayatları boyunca yaşarlar. Savaşın yarattığı bu kaçınılmaz sonlar, bireyi hayattan koparmış ve onu dünyada kimsesizleştirmiştir. Suvankul, Kasım, Maysalbek, Caynak, Aliman ve özellikle Tolgonay, bu kimsesizliğin bütün varoluşsal sancılarını yaşamıştır. Onların da varoluşları, özlerinden önce gelmiş; ancak savaş, insani özlerini oluşturup var oluş-

larını tamamlamalarına izin vermemiştir. Bu durumlar “Kora Şeması”nda şu şekilde gösterilebilir:

KORA ŞEMASI

	Tematik (Ülkü) Değerler	Karşıt Değerler
Kişiler	-Tolgonay, Suvankul, Kasım,	-(Stalin),
Düzlemi	-Maysalbek, Caynak, Aliman, -Canbolat, Bektaş	- Cenşenkul, -Çoban -Savaş Taraftarları, -Almanlar
Kavramlar	-Barış, Aşk, Sevgi, Özlemek,	-Savaşmak, Yok etmek, Yıkamak,
Düzlemi	-Sadakat, Paylaşmak, Mutluluk -Emek, Çalışmak, Direnmek -Sabır, Güçlü olmak, Umut -Yaşamak, Özgürlük, Huzur	-Tahrip etmek, Korku, Tutsaklık -Yitirmişlik, Yalnızlık, Kimsesizlik -Huzursuzluk, Mutsuzluk, -Yoksulluk, Hastalık -Ayrılık, Acı, Hüzün, Ölüm,
Simgeler	-Toprak, Su, Güneş, (Tabiat)	-Savaş, Cephe, Kan,
Düzlemi	-Aile, Ev, Çocuk, -Tarla, Buğday, Ekmek -Tren, Mektup, -“Öğretmenlik” -“Ölüleri Anma Günü”	-İntihar, Gözyaşı, -Telgraf (Ölüm Haberi)

2.1. Aşk

*“Sabr etmeyen belâlarına aşkın anmasın
Nûş etmesin şarâbı kaçanlar humardan.”*

Taşlıcalı Yahya Bey

Toprak Ana, her ne kadar savaşı, savaşın tahrip ettiği dünyayı ve insanların varoluşsal mücadelesini anlatıyor olsa da o, biraz da yarım kalmış aşkların, hayatların ve hayallerin de metnidir. Aytmatov’un anlatılarında aşk, bir karşı duruştur, bir direnmedir, kaosun tam karşısında mutlak bir kozmostur. Aşkın varlığında bu mutlak kozmos her ne kadar belirginse, aşkın yitiminde de kaosun en travmatik hali de o kadar belirgin bir gerçektir. “Aytmatov’un öykü ve romanlarında aşk, insanı başka bir insana, doğaya ve Tanrı’ya taşıyan, açan yüksek bir değer olarak işlenir. İnsan aşk ile yaş, sosyal statü, gelenek gibi birçok farklılıkları aşarak ruhundaki sonsuzluk ve özgürlük arzularını gerçekleştirir. Genelde tutkulu yönelişlerin anlatıldığı eserlerde aşk, ‘bağlanma’ haliyle kesin bir tutsaklık, sınırsız açılım alanlarıyla mutlak bir özgürlüktür.”²⁵ Tolgonay ve Aliman da bu sadakatin kesin tutsaklığını yaşarken, mutlak bir şekilde özgür olmanın mutluluğunu aşkın varlığında yaşarlar.

Tolgonay ile Suvankul'un aşkına koca bir tabiat, koca bir dünya eşlik eder. Toprağın, suyun, güneşin ve yıldızların tanıklığında yaşanan aşk, var olmanın dayanılmaz hafifliğinde evrensel kanat çıkar. Nitekim Suvankul aşkını dünyaya şöyle ilan eder: "Ey güneş, bak, bu benim karımdır! Ne kadar güzel değil mi? Yüzcümlüğü olsun diye ışınlarını gönder, sıcaklığını, aydınlığını ver!" (Aytmatov, 2010:14) Güneşin sıcaklığının ve aydınlığının eşlik ettiği böylesi bir aşkın yitmesi, soğuması, karanlığa bulanması düşünülemez ve kesin bir bağlılığın tutsaklığı içinde mutlak özgürlüğün mutluluğu haline dönüşür. Tabiatın şahitliğinde yaşanan mutluluk, geleceğe dönük hayallerin kurulmasını da beraberinde getirir. "Suvan, mutlu olacağız değil mi?" (Aytmatov, 2010:11) diye soran Tolgonay'a Suvankul şöyle cevap verir:

"Toprak ve su insanlar arasında eşit olarak paylaşılırken, kendi tarlamız olunca, kendi tarlamızı sürüp eker, kendi ürünümüzü kaldırınca biz de mutlu olacağız. İnsanın çok büyük bir mutluluğa ihtiyacı yok Tolgonay. Bir çiftçi için en büyük mutluluk, kendi tarlasını sürüp ekmek ve ürün almaktır." (Aytmatov, 2010:11)

Toprakla suyun birleşmesinden doğan aşk, suyun toprağa hayat vermesiyle sürüp gidecektir. Çünkü emeğe ve üretmeye atfedilen mutluluk, ancak suyun toprakla birleşmesiyle yaşanabilir. Bu birleşmeden doğacak "ürün" zaten mutluluğun ta kendisidir. Ancak savaşın kaçınılmaz sonuçları bu aşkı ve kurulan mütevazı mutluluk hayallerini kökünden koparacaktır.

Toprağın tanıklığında emeğin dönüştürücü ve birleştiriciliğinden doğan Suvankul ile Tolgonay'ın aşkı gibi, Kasım ile Aliman'ın aşkı da toprağın ve emeğin bir armağanıdır. Kasım, biçir-döver sürücüsü olarak çalışmaya gittiği bir köyde Aliman'ı görür, birbirlerine aşık olup evlenirler. Bu "güzel, saygılı ve hamarat gelin" (Aytmatov, 2010:20) sevginin ve bağlılığın bir temsili haline gelir. Aliman'ın gelin gelişi ev için tarifsiz bir mutluluktur. Toprağı ekmek, sürmek ve tabiatın sonsuzluğu içinde aşkı yaşamak, onu emeğe dönüştürmek bu mutluluğu kat kat artırır. Bunun yanında Kasım ile Aliman'ın hayalini kurdukları kendi evleri de ayrı bir sevinç kaynağıdır. Ancak Suvankul ile Tolgonay'ın aşkını bitiren savaş, Aliman ile Kasım'a erken bir zamanda daha acımasız davranacak ve onların hayallerini yıkarken, hayatlarını da alıp götürecektir. Başta emeği mutlulukla birleştiren aşk, savaş sonrası yıkımlarla travmatik bir bunaltıya dönüşür. Ancak aşk büyüklüğünden bir şey kaybetmez.

2.2. Ayrılık

"Ayrılık ölümün kardeşidir, diyorlar.

Aslında söyle onlara,

Ölüm, ayrılığın kardeşidir."

İbn Hazım

Elbette “ayrılık sevdaya dahil”dir ama henüz varoluşsal özünün sürecini tamamlamayan bir sevdaya ayrılık dahil edilemez.²⁶ Böylesi bir durumda yarım kalmışlık ayrılığın acısıyla onulmaz yaralar açar ve bu, insanı yok oluşa sürükler. Ayrılık, çaresizliğin tam merkezidir. Freud, “sevdiğimiz süre dışında, başka hiçbir zaman ıstıraba karşı korunmamız bu kadar zayıf olamaz ve sevdiğimiz kişiyi veya onun sevgisini yitirdiğimizde daha önce hiç olmadığımız kadar çaresiz bir mutsuzluk içinde oluruz.”²⁷ der. Bu çaresiz mutsuzluk, insan bunaltısının ve travmasının da kaynağını oluşturur. Bu travma insanı ölümlün kıyasına kadar getirir. Çünkü “hayattaki her ayrılık gizlenebilen, ama asla iyileşemeyen bir yara halini alır, son ayrılış ise en büyük yaradır, çünkü yeniden kavuşmak için beslenen umutları ebediyen söndürür.”²⁸

*Toprak Ana'*daki bütün karakterler böylesi bir ayrılığın tam merkezindedir. Karşılıklı ve zorunlu bir ayrılık tamamlanamayan varoluşsal öz, karakterdeki son umutları da ortadan kaldırır. Tolgonay bu ayrılık çemberinin merkezidir ve her yarıçapına bir ayrılık sığdırmıştır. Önce teker teker çocuklarından, eşinden ve sonra da hayatta tek tutunacağı dalı olan Aliman'dan da ayrı düşer. Elbette bu durum çocuklar için de geçerlidir; anne-babasından, yarından ayrılmak ve beklenen kavuşmayı gerçekleştirilememek umutların tükendiği noktadır. Bütün bunların içinde ayrılığın en katı ve kesin çizgisi Aliman'da belirir. Çünkü Aliman, “son ayrılığın” tazyiki altında travmatik belirtiler gösterir. Onun için ayrılık ölümden beter bir duruma dönüşür. Böylelikle Aliman da “son ayrılığını” kendi eliyle gerçekleştirmiş olur bir bakıma.

Eserdeki ayrılık sahneleri de bunların en tipik göstergeleridir. Ayrılığın yaratmış olduğu mutsuzluk, umutsuzluk ve korku duyguları karakterin düştüğü psikolojik durumu gözler önüne serer. Eserdeki ilk ayrılık sahnesi, bunu en dramatik şekilde yaşayan Aliman'ın Kasım'la veda sahnesidir:

“Kasımdan burada ayrılacaktık, ama o ayağını üzengeye atıp atına biniyordu ki zavallı gelinim Aliman, kadın erkek yaşlıların bulunmasına aldırmadan, bir çığlık atarak kocasının omuzlarına asıldı. Sarsılıyordu, beti benzi sapsarıydı, yalnız gözleri parlıyordu. Onu zorla Kasım'dan ayırdık. Bir kere daha kurtuldu elimizden. Biz çekiyorduk, o kaçıp kurtuluyor, Kasım'ın koluna yapışıyor, bir çocuk gibi üzengeye basmasına engel oluyor ve yalvarıyordu:

- Dur, bir dakika, sadece bir dakika daha kal!

Kasım, onu öperek yatıştırılmaya çalışıyordu:

- Ağlama Aliman, ağlama, göreceksin, hemen yarın dönüp geleceğim istasyonundan, inan bana! (Aytmatov, 2010:47)

Aliman, Kasım'a inandı, ancak savaşın acımasız yüzü, Kasım'ın bu dönüşünü, yeniden kavuşmak için beslenen bütün umutları sonsuza kadar söndürür; çünkü “son ayrılık” gerçekleşmiştir.

İkinci ayrılık sahnesi Tolgonay'ın Suvankul'dan ayrılığıdır. Çaresizliğin hüznüne karıştığı bu sahnede de ayrılık iyileşemeyecek derin acılar bırakacaktır. Tolgonay, bu ayrılık sahnesini, kendi acısını şöyle betimler:

“Nihayet, anayola kadar uğurlamak sırası Suvankul'a da gelmişti. O, kendi yaşındakiyle birlikte Caynak'ın briskasına bindi. O fırtınalı günde hareket ettiler ve az sonra da tipiden görünmez oldular. Tanrım, o ne müthiş bir soğuktu! Ustura gibi kesiyordu insanın suratını. Yavaş yavaş eve doğru yürüyordum. Hiçkırıklar içinde, her dakika dönüp arkama baka baka, eve geldim.” (Aytmatov, 2010:53)

Caynak ve Maysalbek'in ayrılık sahneleri de çaresizliğin göstergeleridir. Simgeler düzleminde ortaya çıkan “mektup”lar burada, bu çaresizliği özetler. Çünkü ayrılık kaçınılmazdır. Daha kolay olsun diye veda bile edemedi “son ayrılığı” gerçekleştirmek için yola koyulurlar. Nitekim de böyle olur. Gidişini gizleyen Caynak, mektubunda “daha az acı çekesiniz, olmayı bir anda öğrenip kararımın dolayısı bana hak veresiniz istedim.” (Aytmatov, 2010:69) diye annesine seslenir. Maysalbek ise, idealist olmanın vermiş olduğu duruşla “son ayrılığını”, kendi kararıyla alır ve mektubunda annesine şöyle seslenir:

“Bir saat kadar sonra, vatan için görevimi yapmak üzere buradan gideceğim. Bu gidişin dönüşü olmayacak. Sağ olarak dönmeyeceğim. Hücum başladığı zaman birçok arkadaşımın hayatını kurtarmak için gidiyorum. Halk adına, zafer adına, insan için güzel olan her şey adına gidiyorum. Bu benim son mektubum, son sözlerimdir. (...) Beni bağışla anaçığım. Elveda.” (Aytmatov, 2010:97)

Bütün bunlara Aliman'ın da ayrılığı eklenince savaşın insan hayatını ne denli yıktığı apaçık ortaya çıkar. Ayrılığın çaresizlikle birleştiği sahneler, insan için kapanmayacak yaralar açar ve bu yaraların izleri ömür boyu, ta ki insan kendi “son ayrılığını” gerçekleştirene kadar sürer. Aliman'ın “son ayrılığı” da düşüğü umutsuzluk içinde kendi elinden olur.

2.3. Yalnızlık

“Ne yanar kimse bana ateş-i dilden özge
Ne açar kimse kapım bâd-ı sabadan gayrı”
Fuzûli

İnsanoğlu her şeyden önce sosyal bir varlıktır ve mutlak surette bir toplum içinde yaşar. Bunun aksi bir durum düşülemeyeceği de bir gerçektir. Kalabalıklar içinde yalnızlaşmak ise, insan için çaresizliğin en büyük göstergelerinden birisidir. Yalnızlık, insan yaşamı üzerinde oldukça güçlü ve derin yaralar açabilen bir etkiye sahiptir. Çünkü insanın doğuştan gelen varoluşsal bir yalnızlığı da vardır. Varoluşçulara göre, insan bu dünyaya atılarak terk edilmiş ve bütün eylemlerinde tek başına kalmıştır. “İnsan kendi başına bırakılmıştır, ne için-

de dayanılacak destek vardır, ne de dışında tutunacak bir dal.”²⁹ diyen Sartre, insanın bu varoluşsal yalnızlığını toplumsal düzlemde yaşayınca travmatik sonuçların doğabileceğini de dile getirir. Çünkü “terk edilmiş insan da eylemlerinde özgürdür, kendini oluşturacak değer yargılarını ya da hayatına yön verecek duyguları belirlerken bu özgürlüğü kullanır. Bu durumda hiçbir genel ahlak insana yapacağı şeyi söyleyemez. Buna ancak insanın kendisi karar verir.”³⁰ Aliman da içine düştüğü yalnızlık halinde kendisine yardım edecek bir kimseyi bulamaz. Aliman, yalnızlığını dağıtacak sandığı yolu kendisi seçer.

Yalnızlık, varoluşsal bir sürecin dışında tutulsa dahi, “yıkıcı bir kısır döngüye yol açar ve yalnızlık arttıkça birey de anormalleşmeye, dibe vurmaya devam eder. Yalnızlık bu anlamda bataklıkta benzetilebilir ve insan ondan kurtulmaya çalıştıkça daha fazla bataabilir. Çünkü kişinin yalnızlıktan kurtulma çabaları suni bir yapıya bürünerek diğer insanlarla ilişkisini baltalayabilir.”³¹ Aliman’ın içine düştüğü yalnızlık hissi bu doğrultuda bataklıkta dönüşmüştür. Aliman, bundan kurtulmaya çabalasa da yalnızlık onun için daha yıkıcı sonuçlara varmıştır. Yalnızlık, zamanla Tolgonay’la ilişkilerini baltalamış, sonra da kendisi için seçmiş olduğu kurtuluş yolu da sonu olmuştur. Çünkü “yalnızlık, gerçekleşmeyen sosyal ve duygusal beklentiler sonucunda oluşan bir boşluk duygusu şeklinde hissedilir. Bu durumda yalnızlık, bireyin katlanmak durumunda kaldığı iç karartıcı, rahatsızlık veren yabancılaştırıcı bir parçalanmışlık duygusu yaratır.”³² Kendine ve sosyal çevresine yabancılaşan Aliman, yalnızlık içinde yaşama sevincini yitirmiş bir noktaya gelir.

Tolgonay da eşini, çocuklarını ve Aliman’ı kaybederek ebedi bir yalnızlığın içine düşer. Ancak onun hayata bakış açısı ve duruşu daha çok farklıdır. Ana olmanın vermiş olduğu o vakur duruş Tolgonay’ın biraz daha güçlü olmasını sağlar. Ancak henüz yeni evlenmiş gencecik bir insanın bütün hayallerinin yıkılması ve bir başına kalması, belki de savaşın yarattığı yalnızlığın en acımasız halini gösterir. Aliman, kendi yalnızlığını görmemek, onu yaşamamak için duygularını bastırır, kendince bir savunma mekanizması geliştirir. Bundan kurtulmak için de birlikte olduğu çoban, onun bu bataklıkta daha da batmasına sebep olur ve son yıkıcı darbeyi de indirmiş olur.

Aytmatov, yalnızlığı kadın karakterlerine yüklemiştir. Dayanılmaz bir yalnızlık içinde tematik değerlerin kişiler düzleminde olan bu iki kadın, her ne kadar birbirlerine can yoldaşı olmaya çalışsalar da kendi yalnızlıklarını dağıtamazlar. Yalnızlıklarından kurtulamazlar.

2.4. Özlem

*“Gİtdin emmâ ki kodun hasret ile cânı bile
İstemem sensiz olan sohbet-i yârânı bile”*

Neşâti

Bir annenin özlemi, bir sevgilinin özlemi, bir oğlun özlemi, toprağın özlemi, aslında bütün insanlığın özlemi hep aynıdır, yüreklerin hasreti birdir: savaşırsız bir dünya. Her şeyden önce savaş, insanın yaşama hakkını elinden almış ve onu insanca yaşamaya hasret bırakmıştır. Savaşın yarattığı yıkımlar, aileleri parçalanmış ve aynı candan, aynı yürekte olan insanların son bir defa birbirini görmeden, birbirlerine hasret gitmelerine sebep olmuştur. Suvankul ile Tolgonay'ın özlemleri, topraklarını gönül rahatlığıyla sürebilmek ve ürün alabilmektir. Böylece ekmeğini kazanıp çocukları ve torunlarıyla beraber yaşamaktı: "Toprak ve su insanlar arasında eşit olarak paylaştırılınca, kendi tarlamız olunca, kendi tarlamızı sürüp eker, kendi ürünümüzü kaldırınca biz de mutlu oluruz." (Aytmatov, 2010:11)

Kasım ile Aliman'ın da özlemi kendilerine ait mutlu bir evleri olmasıydı. Bu evde yıllarca beraber yaşama ve emeklerini ekmekleriyle birleştirip tıpkı anne-babaları gibi toprağa sınımsız sarılıp yaşama özlemi içindeydiler. Ancak savaş bütün herkes gibi, Suvankul ile Tolgonay, Kasım ile Aliman'ın özlemlerini yarım bırakmış ve bir bakıma yok etmiştir:

"Aliman ile Kasım'ın ev yapmak için hazırladıkları arsaya bir göz attım. Avluda beş yıl önce taşınmış taş yığınları hala öylece duruyordu. Tuğlalar, kerpiçler çatlamış, kırılmış moloz haline gelmişti. Savaş başladığı günden beri yarım kalan yolda kimsecikler yoktu." (Aytmatov, 2010:103)

Böylesi bir süreçten sonra, savaş onların özlemlerini değiştirmiştir. Artık tek özlem savaşın bitmesi ve birbirlerine kavuşmaları olmuştur. Toprak Ana'nın özlemi de bu doğrultudadır. Savaşırsız bir dünya özlemi içinde olan Toprak Ana, duygularını şöyle dile getirir: "Çok acı çekiyorum savaşlarda. Ölen köylülerin güçlü kollarını özleyorum hep. Tohum eken evlatlarımı yitirmiş olduğum içi hep ağlıyorum." (Aytmatov, 2010:81)

Belki de özlemlerin en ağırını Tolgonay, Maysalbek için duymuştur. Henüz küçük yaşta evden ayrılan, evine çok az dönebilen, vedalaşmadan savaşa giden ve orada ölen Maysalbek'e duyulan özlem, özlemlerin en beşeri ve şahsi olanıdır. Bunu Tolgonay da itiraf eder:

"Bir ana için bütün çocukları birdir, hepsini aynı duygu ve şefkatle karnında ve kucağında büyütmüş, beslemiştir. Ama yine de bana öyle geliyor ki Maysalbek için bir zaafım vardı galiba. (...) Belki de bizden sık sık ayrı kalmasından, onu özlememden dolayıdır." (Aytmatov, 2010:19)

Bu özlem, Maysalbek'in savaşa giderken annesine yazdığı mektupla doruk noktasına ulaşır. Mektubu aldığı vakitlerde Suvankul ve Kasım'ı kaybetmiş olan Tolgonay, Maysalbek'e duyduğu özlemi "Ne istiyor benim evladım? Beni görmek istiyor. Seni görmek için bin kilometre koşarım ben! Kanatlanır da geliyorum." (Aytmatov, 2010:56) ifadeleriyle dile getirir. Tolgonay, mektubu alır almaz

tren istasyonuna koşar. İstasyondan geçen her tren Tolgonay'ın özlemini perçinleştirir. Ancak Maysalbek bir türlü görünmez. Bir anlık uykuyu bile bilmeyen gözlerle, günlerce bekleyen Tolgonay, sonunda özlemin acıya karıştığı bir manzarayla karşılaşır. Beklenen tren sonunda gelir; ancak durmaz. Maysalbek'in hasret dolu acı çığlıkları, Tolgonay'ın özlemini ateşe çevirir. Tematik değerlerin simgeler düzleminde yer alan bu giden trenin ardından koşarak ona yetişmeye çalışan Tolgonay, tarifsiz acılarla baş başa kalır:

“Trenin son vagonu büyük bir uğultu ve tıkrıyla beni geçip gittikten sonra da traverslerin üzerine koşmaya devam ettim. Sonra... sonra düşüp kaldım. Yolun üzerinde inim inimliyor, ağlıyordum. Oğlum savaş meydanına gidiyordu ve ben onu, donmuş rayları kucaklayarak, sıkarak uğurluyor, veda ediyordum.” (Aytmatov, 2010:63)

Maysalbek'in özlemleri yok muydu? Elbette vardı. Küçük yaşta ailesinden ayrı kalmış, onlardan erkenden kopmuş bu idealist karakterin, idealist özlemleri vardır. Ancak yine savaş bu özlemin yarım kalmasına sebep olmuştur. Ailesiyle vedalaşmadan savaşa giden Maysalbek, Tolgonay'a gönderdiği mektupta özlemini şöyle dile getirir:

“Savaşı biz istemedik ve biz başlatmadık. Bu savaş herkesi can evinden vuran çok büyük bir felakettir. Bu canavarı devirip etkisiz hale getirmek için kanımızı dökmemiz, canımızı feda etmemiz gerekiyor. Aksi halde insanlığa layık olmayız. Benim idealim savaş kahramanı olmak değildi, ben daha mütevazı bir amaç seçmiştim. Bir öğretmen olmak istiyordum. Candan istediğim şey öğretmen olmaktı. Ama beyaz tebeşir ve cetvel yerine elime asker tüfeği almak zorunda kaldım. Bunun sorumlusu da ben değilim. Yaşadığımız devir böyle istedi. Çocuklara bir defa bile ders vermek nasip olmadı bana!” (Aytmatov, 2010:97)

Savaş, yaşanan aşkların, oluşan ayrılıkların çekilen yalnızlıkların olduğu gibi duyulan ve yarım kalan özlemlerin de sorumlusudur. Savaşı bir dünya özleminin yanı sıra, bireysel özlemlerin de varlığı, onarılmaz sonuçların doğmasına neden olur. Tolgonay'ın eşine ve çocuklarına duyduğu özlem, Aliman'ın Kasım'a olan özlemi, Caynak'ın ve Maysalbek'in yaşam özlemi, yaşama tutkusunun da yok olmasına sebep olduğu gibi inançların da yok olmasına yol açar. Çünkü özlemlerin sonu acılar ve ölümlerdir

2.5. Ölüm / Acı

“Şem'i şâm-ı fırkaten subh-ı visali neylerem
Bulmuşam yanmakda bir hâl özge hali neylerem”
Fuzûlî

Toprak Ana'da yalnızlık ve acı nasıl kadın karakterlere atfedilmişse, aynı doğrultuda ölüm de erkek karakterlere atfedilmiştir. Yaşanan ölümlerin ışığında, acı kaçınılmaz bir sonudur. Elbette ki bunca ayrılıkların, yalnızlıkların, özlem-

lerin sonu acıyla ve ölümlerle bitecektir. Savaşın söz konusu olduğu bir durumda yaşamsal özün devam etmesi düşünülemez. Çünkü doğayı, insanı, insan yaşamını ve nice aileleri parçalayan, yok eden savaş, acının tarifsiz renklerini bir bir yaşatacaktır.

“Ah bu savaş! Bu savaş!” diye içini çeken bir demir yolcusu acısını “bu savaş her şeyi alt üst etti.”(Aytmatov,2010:59) ifadeleriyle dile getirir. “Söyle bana Toprak Ana, oğlunu bir kerecik, bir anlık görebilmek için böyle tarifsiz acılara gömülen bir ana nerede, ne zaman görülmüştür.”(s.64) diyen Tolgonay; “Savaş olunca benim acı çekmediğimi mi sanıyorsun Tolgonay? Çok, çok acı çekiyorum savaşlarda.(...) Ben işlenmeden, ekilmeden, bekledikçe ya da yetiştirdiğim buğdaylar toplanmadan oldukları yerde kaldıkları zamanlar, o gelmeyenleri çağırırım: Neredesiniz çiftçilerim? Nereledesiniz? Haydi kalkın gelin, yardım edin bana! Boğuluyorum, ölüyorum evlatlarım.”(Aytmatov, 2010:81)

Ölümler, bu acıları katmerleştirir. Suvankul’un Kasım’ın Maysalbek’in Caynak’ın ve daha nicelerinin yok oluşu, varoluşsal düzlemde yaşamı imkansız kılan sonuçları doğurur. Suvankul ve Kasım’ın ölüm haberi karşısında “Bağrım oyy! Çiğirim oyy! Ah kardeşlerim, yüreğim oyy!” çığlıklarıyla havayı inleyen Aliman’ın ağıtları karşısında Tolgonay, “sağırlaşır, sesi kısılır, önündeki yol dalgalanır, ağaçlar devrilir, evler yıkılır.”(Aytmatov, 2010:74) bir vaziyette bulur kendini. Vedalaşmadan, bütün arzularıyla ölüme giden Caynak’ın, ben savaşmak değil, öğretmen olmak istiyorum diye feryat eden Maysalbek’in ölümleri de savaşın yürekleri parçalayan sonuçlarındandır.

Ölümlerin en trajik ve travmatik olanı Aliman’ın ölümüdür. Kasım’ın savaşa gitmesiyle hayatı zehir olan ve neredeyse acının pençesiyle her gün yaralar içinde kalan Aliman, ağlamak eylemini yaşamsal bir fonksiyona çevirmiştir. Ancak her şeye rağmen tutunacak bir dal arayan Aliman, tuttuğu dalın, aslında kendi intiharını gerçekleştirmesinden başka bir şey olmadığını erkenden anlayacaktır. Karşıt değerlerin kişiler düzleminde yer alan Çoban, Aliman’a son darbeyi indirmekten başka bir şey yapmaz. Kişiler düzleminde kalabalıkları temsil eden Çoban, yıkıcı, yok edici, tahrip edici yönüyle de kavramlar düzleminde yerini alır. Çünkü “kalabalıklar yalnız yıkıcı kuvvete sahiptirler. Bunların üstünlüğü ve hakimiyeti her vakit bir kargaşalık ve düzensizlik ifade eder. Tamamıyla tahrip edici olan kuvvetleriyle kitleler, zayıf düşmüş vücutların çürümelerini hızlandıran mikroplar gibi tesir ederler.”³³ İçgüdüsel hareket eden Çoban, Aliman’ın kurmuş olduğu değerler sistemini yıkar, onu tahrip eder. Aliman’ın acılar içinde kıvranan zayıf düşmüş vücudunu bir mikrop gibi zehirler ve Aliman’ın yok oluşunu hızlandırır. Aliman’ın çektiği acılara, şimdi de kimsesiz bir çocuğun doğumunun verdiği acılar da eklenir. Bunca acı karşısında Aliman, ölümü yalnız başına yaşamak ister. Yeni bir yaşamı başlatan Aliman, kendi ölümünü gerçekleştirir. Bu ölümle birlikte, Ali İhsan Kolcu’nun deyişiyle, “çekilen acılar bir bakıma Aliman’ın ‘günah’ını bağışlatır.”³⁴ Aliman’ın

ölümüne duyulan acı, töreleri, gelenekleri bile ortadan kaldırır. Geleneğe göre bir kadın, ölüyü gömmek için mezara gidemez. Ancak hem ailede hem de köyde ondan başka kimse kalmadığından Tolgonay mezara gider. Hatta Aliman'ı mezarına yerleştirir ve üzerine ilk toprağı kendisi atar. Ölümle yaşam tam bu noktada karşı karşıya gelir., Çıgıllıklarla gerçekleşen ölüm, çıgıllıklarla gelen yaşamı müjdelere ve Canbolat, "hayat devam ediyor"u bütün gerçeğiyle sunar.

2.6. Umut

"En yüce dağlar, en derin denizlerden çıkmıştır.

En derin acılardan doğar, en derin sevinçler."

(Friedrich W. Nietzsche, Böyle Buyurdu Zerdüşt)

Kaosun en derin yaşadığı anlarda, aydınlık güneşin altında, ruhların en karanlık zamanlarında bile insanın bir tek kozmotik ışığı vardır: umutlu olmak. Umudun ışığı, bütün kaosu, bütün karanlıkları aydınlatmak için her zaman bir direnç kaynağıdır. Bireyin en insani özü, belki de umutlarını yitirmemesidir. Çünkü hayat insana, her sonun yeni bir başlangıç olduğunu sürekli hatırlatır. Yıkımların, yok oluşların, ölümlerin ve en derin acıların yaşandığı anlarda bile bir gün bunun son bulacağı düşüncesi, insanın direncini ve güzel günlere inancını taze tutar.

*Toprak Ana'*da umut, bir bakıma mit'selleştirilmiştir. Tolgonay, bütün acılarına, yıkımlarına ve ölümlerine rağmen, güçlü ve umutlu olmayı bir ülkü değer olarak kavramlar düzleminde temsil eder. Savaşın bir gün mutlak biteceği ve insanın hayatına kaldığı yerden devam edeceği inancı, onun temsil yönünü pekiştirmiştir. Şunu diyebiliriz ki bu umutlu ve inançlı duruşla yazar, Tolgonay'ın eserinde ölümüne müsaade etmemiştir. Eğer acı öldürecekse, ölen ilk kişi Tolgonay olmalıdır. Eşini ve üç çocuğunu kaybeden bir annenin inancı, bütün savaşımlara karşı bir ülkü değer olarak kişiler düzleminde ve temsil ettiği değerlerle kavramlar düzleminde insana umudu aşılar.

*Toprak Ana'*da belli bir umutsuzluktan bahsetmek pek doğru değildir. Karakterlerin az da olsa, hep bir umudu vardır. Suvankul, Kasım, Maysalbek, Caynak savaştan dönme umudu taşımışlardır. Aliman'ın hep bir umudu vardır; savaş bitecek ve Kasım dönecektir. Bunu son ana kadar bekler. Ancak bu son umut ışığı da kırılır. Bir gün savaş da biter, ama dönenlerin arasında Kasım yoktur. Tolgonay, Aliman'ın umutsuzluğunu şöyle betimler:

"Sessizce yürüyorduk. Ara sıra Aliman hıçkırma hıçkırma ağlıyor, sonra havasız kalmış gibi derin bir iç çekiyordu. Yüzü umutsuz, başı eğik, gözleri dalgın. Çektiği acıları, yüzünden, mahzun bakışlarından, büzülmüş dudaklarından anlıyordum." (Aytmatov, 2010:102)

Yine de Aliman, yitirdiği umudunu tazelemek ister ve çaresizliğin çırpınışları içinde karşıt değerlerin kişiler düzleminde temsili olan Çoban'ı bir umut

kapısı olarak görür. Aslında Aliman'a bu umudu veren tabiattır. Çünkü "ızdırapların ördüğü bir hale içinde, artık katı bir bedenden başka bir şey olmayan Tolgonay'ın yeniden çocuk sahibi olma şansı yoktur."³⁵ Aynı durum Aliman için de geçerli olsa da henüz analık duygusunu tatmamış olan Aliman, tabiatın sunumuyla bir çobandan çocuk sahibi olur. Canbolat, ölümün kıyısında, yaşamın en canlı ve taze dalgası olur. Ülkü değer olarak kavramlar düzleminde yeniden doğuşu temsil eden Canbolat, "türünün devamı ve analık içgüdüsünün yol açtığı ızdırabı dindirecek bir sıcak beden olarak"³⁶ karşımıza çıkar. Böylelikle Canbolat, mitsel olarak inançlı ve umutlu, ama insani öz olarak yıkıntılardan başka bir şey olmayan Tolgonay'ı da yeniden yaşama tutunmaya davet eder. Tolgonay bu daveti kabul eder; Canbolat, Tolgonay'la yaşamın özü olan ekmeği, bu davetle paylaşmak ister. Böylelikle yaşamları birbirine karışır:

"Ekmek sıcaktı, yeni çıkmıştı fırından. Canbolat, ilk dilimi bana verdi. – Buyur büyükanne. Ekmeği aldım, bereketli olması için duamı yaptım ve ilk lokmayı ağzıma götürdüm. (...) Lokmayı yutarken gözyaşlarımı tutamadım: Ekmek ölümsüzdür, iş de ölümsüzdür." (Aytmatov, 2010:141)

diyen Tolgonay, umudun toprak gibi ölümsüz olduğunu bir kez daha vurgular.

SONUÇ

*"Tolgonay, onlarla sen konuşmalısın. Sen kadınsın.
Sen her şeyin üstündesin, daha bilgesin.
Bir insansın sen! Onlara sen anlat!"*

(Aytmatov, 2010:143)

Aytmatov, bütün anlatılarının temelini insanı yerleştirmiştir. İnsanın, varlığıyla bu dünyanın yaşanabilir hale gelmesinde birinci derecede etkili olduğunu vurgulamıştır. İnsana ve onun hayat karşısındaki onurlu ve inançlı duruşuna daima önem vermiştir. Aytmatov, bu yolda her zaman kendi milli hafızasını yoklamış ve bütün aradıklarını orada bulmuştur. Kendi milletinin efsanelerini, destanlarını, masallarını, inançlarını, geleneklerini, törelerini ve yakın dönem tarihini ele alırken, onları insanın varoluşsal sürecinde eritmiş ve eserlerindeki insani özün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Çünkü Aytmatov, bu milli duyuştan evrensele ulaşmayı başarmıştır. İnsan olmanın önemini ve evrenselliğini hemen her anlatısında bütün samimiyetiyle vermiştir. Geçmişini sorgulamak yerine, ondan dersler çıkarmak ve geleceği daha yaşanabilir hale getirmek için onu insan yaşamıyla birleştirmiştir. Geçmişten gelen acılar, yalnızlıklar, yarım kalmışlık, tahrip ve yok edilmiş değerler, ölümler ile, sevdaları, umutları, sevinçleri, hayatın gülümseyen tarafını bir arada vererek onları ölümsüz kılmış ve bütün insanlığa miras bırakmıştır.

Toprak Ana romanı da her şeyden önce insani öze seslenen bir metindir. Yine en merkezde insan ve onun yaşam mücadelesi vardır. Yine toprak ve emek vardır. Savaşsız bir dünya özlemi vardır. Yıkımların olmadığı, insanın ölümlerle sınanmadığı ve yaşama hakkının elinden alınmadığı bir dünyanın hayali vardır. Aytmatov'un, bu hayalin gerçekleşebileceğine de inancı vardır. Çünkü se-sini teslim ettiği Toprak Ana da bunu dile getirir. Her şey insanın elindedir. İnsan isterse huzur ve barışın egemen olduğu bir dünya kurulabilir. Bunu savaş isteyenlere, insanı yıkıma sürükleyenlere yani "onlara", barıştan yana olan insanlar anlatmalıdır. Çünkü barışa inanan insan, her şeyin üstündedir.

DİPNOTLAR

- 1 Ali İhsan Kolcu, "Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Ana İzleği", Cengiz Aytmatov-Doğumunun 75. Yılı İçin Armağan, Bişkek, 2004, s.155.
- 2 Ebru Burcu Yılmaz, "Cengiz Aytmatov'un *Toprak Ana* Romanında Toprağın Dili", Acta Turcica, 2012, Yıl: IV, S1, s.172.
- 3 Kalık İbrahimov, "Cengiz Aytmatov Fenomeni Hakkında Birkaç Söz", Cengiz Aytmatov-Doğumunun 75. Yılı İçin Armağan, Bişkek, 2004, s.125.
- 4 Cengiz Aytmatov, *Toprak Ana* (çev. Refik Özdek), Ötüken Yay., İstanbul, 2010. Yazıdaki eserle ilgili söz konusu bütün alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.
- 5 Ebru Burcu Yılmaz, agm., s.180.
- 6 Mehmet Tekin, *Roman Sanatı*, Ötüken Yay., İstanbul, 2004. s.248.
- 7 Mehmet Doğan, "Toprak Ana'nın Mesajı", *Yağmur Dergisi*, 2003, S.19, s.40
- 8 Mehmet Tekin, age., s.249.
- 9 Nuray Sarp, Ahmet Tosun, "Duygu ve otobiyografik Bellek", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 2011, S.3, s.446.
- 10 agm., s.447.
- 11 agm., s.448
- 12 agm., s.446.
- 13 agm., s.448.
- 14 agm., s.448.
- 15 agm., s.449.
- 16 agm., s.449.
- 17 agm., s.449.
- 18 agm., s.450.
- 19 agm., s.450.
- 20 agm., s.451.
- 21 agm., s.452.
- 22 Gökhan Reyhanoğulları, *Orhan Duru Hayatı-Eserleri-Sanatı*, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2011, s.119. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- 23 Jean-Paul Sartre, *Varoluşçuluk* (çev. Asım Bezirci), Say Yay., İstanbul, 2005, s.10.
- 24 age., s.39.
- 25 Ramazan Korkmaz, *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*, Grafiker Yay., Ankara, 2008. s.133
- 26 Attilâ İlhan, *Ayrılık Sevdaya Dahil*, İş Bankası Yay., İstanbul, 2010, s.73
- 27 Akt. Hakan Atalay, "Aşk Acısına Dipnotlar", *Psikeart*, S.18, Temmuz-Ağustos 2011, s.20
- 28 agm., s.20.
- 29 Sartre, age., s. 47
- 30 Reyhanoğulları, age., s.143.

- 31 M.Ruhat Yaşar, "Yalnızlık", *FÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 17, S.1, Elazığ, 2007, s.243.
32 agm., s.243.
33 Gustave le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, (çev. Selâhattin Demirkan), Bedir Yayınevi, İstanbul, 1969, s.24
34 Kolcu, agm., s.157
35 agm., s.157
36 agm., s.157

KAYNAKLAR

- Atalay, Hakan, "Aşk Acısına Dipnotlar", *Psikeart*, S.18, 2011.
Aytmatov, Cengiz, *Toprak Ana* (çev.Refik Özdek), Ötüken Yay., İstanbul, 2010.
Doğan, Mehmet, "Toprak Ana'nın Mesajı", *Yağmur Dergisi*, S.19, 2003.
İbraimov, Kalık, "Cengiz Aytmatov Fenomeni Hakkında Birkaç Söz", *Cengiz Aytmatov-Doğumunun 75. Yılı İçin Armağan*, Bişkek, 2004.
İlhan, Attilâ, *Ayrılık Sevdaya Dahil*, İş Bankası Yay., İstanbul, 2010.
Kolcu, Ali İhsan, "Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Ana İzleği", *Cengiz Aytmatov-Doğumunun 75. Yılı İçin Armağan*, Bişkek, 2004.
Korkmaz, Ramazan, *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*, Grafiker Yay., Ankara, 2008.
Le Bon, Gustave, *Kitleler Psikolojisi*, (çev. Selâhattin Demirkan), Bedir Yayınevi, İstanbul, 1969.
Reyhanogullari, Gökhan, *Orhan Duru Hayatı-Eserleri-Sanati*, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2011 (Basilmamış Yüksek Lisans Tezi).
Sarp, Nuray-Tosun, Ahmet, "Duygu ve Otobiyografik Bellek", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, S.3, 2011.
Sartre, Jean-Paul, *Varoluşçuluk* (çev. Asım Bezirci), Say Yay., İstanbul, 2005.
Tekin, Mehmet, *Roman Sanatı*, Ötüken Yay., İstanbul, 2004.
Yaşar, M.Ruhat, "Yalnızlık", *FÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 17, S.1, Elazığ, 2007.
Yılmaz, Ebru Burcu, "Cengiz Aytmatov'un Toprak Ana Romanında Toprağın Dili", *Acta Turcica*, Yıl: IV, S.1, 2012.